

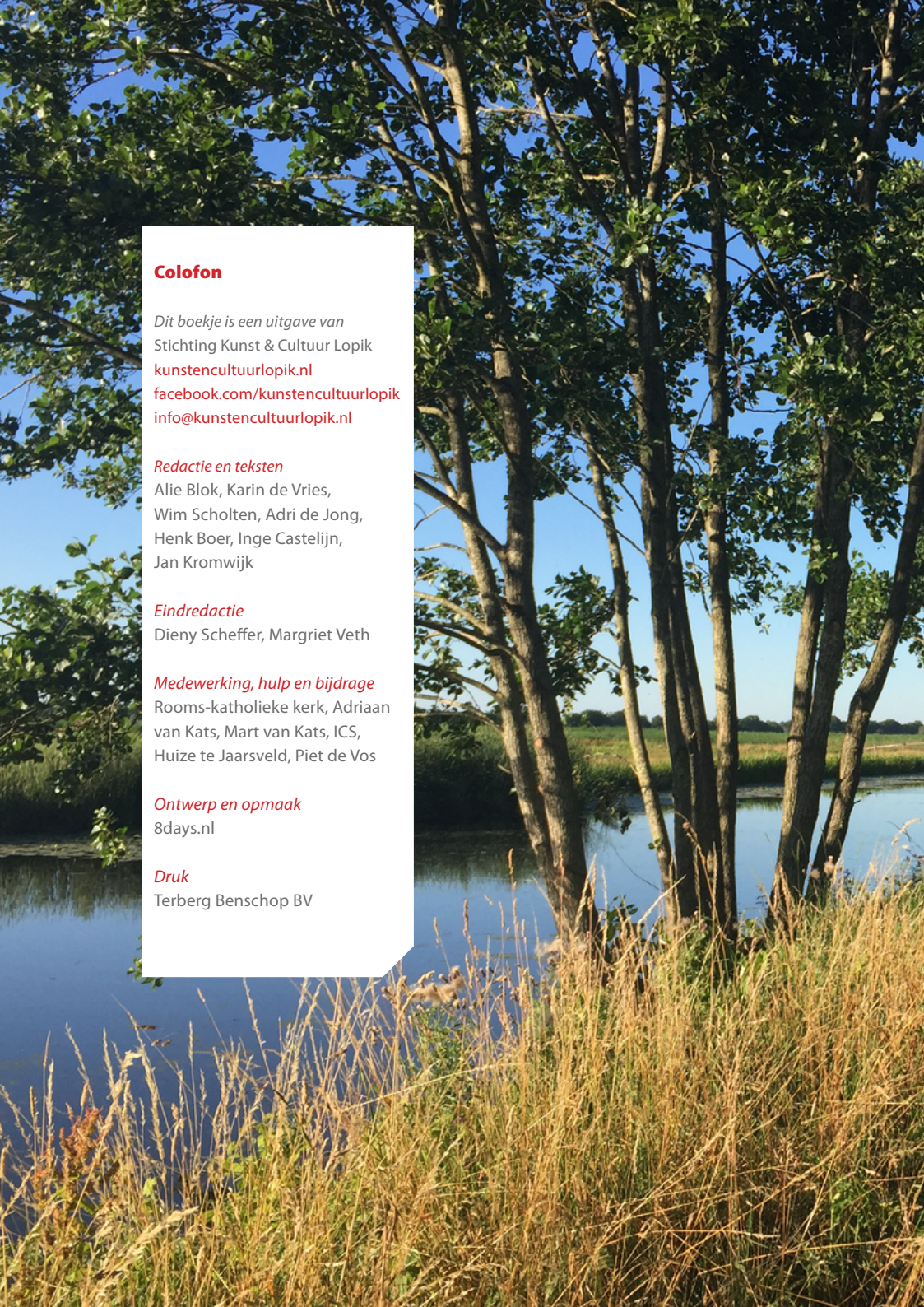

OPEN
MONUMENTENDAG

Onderweg langs historische routes

zaterdag 14 september 2024

Lopik

Colofon

Dit boekje is een uitgave van
Stichting Kunst & Cultuur Lopik
kunstencultuurlopi.nl
facebook.com/kunstencultuurlopi
info@kunstencultuurlopi.nl

Redactie en teksten

Alie Blok, Karin de Vries,
Wim Scholten, Adri de Jong,
Henk Boer, Inge Castelij, n,
Jan Kromwijk

Eindredactie

Dieny Scheffer, Margriet Veth

Medewerking, hulp en bijdrage

Rooms-katholieke kerk, Adriaan
van Kats, Mart van Kats, ICS,
Huize te Jaarsveld, Piet de Vos

Ontwerp en opmaak

8days.nl

Druk

Terberg Benschop BV

Onderweg langs oude paden

Historische routes roepen romantische beelden uit het verleden op. Elegante rijtuigen met chique dames die op weg zijn naar mooie landhuizen om op visite te gaan bij vrienden. Maar ook beelden van de gewone man of vrouw die te voet over deze historische paden liepen naar het werk, naar de kerk en hun kinderen dagelijks naar school.

We kunnen ons dat niet meer voorstellen maar op de Open Monumentendag gaat u er toch iets van beleven. U fietst of loopt over paden die al eeuwenlang door inwoners van dit gebied werden gebruikt. Op verschillende locaties vindt u informatie over bijzondere kunstwerken of historische overblijfselen maar ook hoort u de enthousiaste verhalen over tuinen en of een voedselbos op de route. In dit boekje maakt u kennis met verhalen en legendes uit het verleden en de geschiedenis en ontstaan van verschillende wegen en paden. U leest hoe een kind dagelijks via een

wandelpad een lange weg naar school moest lopen. Maar u leest ook over actuele ontwikkelingen langs de route.

Kortom een boekje vol waardevolle informatie waaraan velen hebben meegewerkt. Een groot compliment aan hen en aan alle vrijwilligers die met enthousiasme hard hebben gewerkt om deze dag mogelijk te maken.

Grote dank aan de vele schrijvers van de verhalen in dit boekje. Het is een prachtig en uniek exemplaar geworden. Een aanwinst voor elke boekenkast.

We zijn enorm blij met de sponsors die het mogelijk maken om u allen deze bijzondere uitgave aan te bieden.

Geniet op deze Open Monumentendag onderweg van de mooie natuur en met de interessante geschiedenis op de route. En weer thuis veel leesplezier met dit boekje.

Dieny Scheffer,

Voorzitter Stichting Kunst en Cultuur Lopik

Kerkepad Polsbroek – Cabauw

Kerkpad is er al sinds 1790

Een van de eerste daden van Pastoor van Engelen als hij in Cabauw komt, is de aanleg van een voetpad tussen Polsbroek en Cabauw.

Op 10 oktober 1790 worden door de landeigenaren en het kerkbestuur de contracten getekend.

Eigenaren van het Lopikse land zijn Gerrit Gz. van Baaren en zijn vrouw Elisabeth Buis-van Rossum. Eigenaar van het Polsbroekse land is Willem Mastwijk, kerkmeester voor Polsbroek en wonende aan de Zuidzijdseweg. Later is dit stuk land aan de kerk geschonken. Wanneer dit heeft plaatsgevonden is helaas onbekend. Het einde van het contract luidt als volgt:

‘alles vergund door voornoemde eygenaren uyt Liefde tot de Zeer Edele Heer Pastoor en tot instandhouding van de Gemeente Cabauw’.

Op 15 november 1790 wordt een nieuw contract getekend waarin alle voorwaarden worden opgesomd. Als kerkbestuurders tekenen dan: Joannes van Engelen, Lauwerens Boeren, Hermanus van den Nieuwendijk, Jan Snoek, Cornelus van Klaren, Hermanis van Halteren en Willem Mastwijk. Op 14 juni 1823 wordt een contract opgemaakt tussen de Polsbroekse katholieken en het kerkbestuur aangaande het onderhoud van het Kerkpad en de ‘Quakelties’ (Kwakels). De volgende personen ondertekenen het contract: H.J. van Driesch (rooms-katholieke Pastoor van Cabauw), C. Snoek, Gijsbert Verhaal, Willem Boere, Willem Snoek, Y. van den Berg, A. Faay, Cornelis Boef, Jan v.d. Hoek, Jan Wz. Mulder en Ary Boef.

Inspiratietuin Cabauw

Hoe het begon

Het idee voor deze tuin ontstond in 2021. Een groepje vrijwilligers wilde een leeg stuk verwilderde tuinen naast de H. Jacobuskerk veranderen in een plek waar mensen graag samenkomen. Dit land was speciaal gekozen omdat het middenin het dorp ligt en dichtbij de kerk, een plek die al lang mensen bij elkaar brengt.

Vanaf het begin was het plan om een tuin te maken waar iedereen zich fijn voelt. Ivor van Harten, een expert in tuinen, hielp met het ontwerp. Er moest een plek komen waar je rustig kunt zitten en nadenken, maar ook waar je kunt lachen en praten met anderen. Er werd gekozen voor mooie planten en er kwamen paden die je langs kunstwerken en inspirerende plekjes leiden. De Inspiratietuin is echt iets van de inwoners van Cabauw. Velen uit de

omgeving, scholen en clubs hebben geholpen om de tuin te maken. Het is een plek geworden voor rust en plezier, maar ook voor leren en samen dingen doen. De tuin is een plek waar het waar het verleden en het nu samenkomen. Het is een levendige plek die laat zien wat we belangrijk vinden: natuur, samenzijn en zorgen voor elkaar en de wereld om ons heen.

Iedere keer dat je de tuin bezoekt, kan je iets nieuws ontdekken. Alles wat je ziet in Inspiratietuin Cabauw, van de bomen tot de kunst, vertelt een eigen verhaal. De planten en beelden zijn niet zomaar gekozen; ze laten ons iets voelen of denken over het leven. Ze nodigen je uit om stil te staan en echt te kijken.

Vislift bij gemaal de Zwaan in Lopik

Met de aanleg van een vislift bij gemaal de Zwaan in Lopik heeft Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden een primeur in zijn werkgebied.

Vissen kunnen vanuit de Maalvliet bij gemaal de Koekoek in Lopik de lift nemen naar de Lopikerwetering.

Om de verbinding te maken tussen de twee watergangen heeft het waterschap een buis gelegd. Deze buis loopt vanaf de Maalvliet onder de Wielsekade door.

Via de vislift is er een ecologische verbinding tussen de Maalvliet van gemaal de Koekoek en de Lopikerwetering. En zelfs in combinatie met eerder aangelegde vispassages kunnen vissen naar de Hollandsche IJssel zwemmen en omgekeerd. Met de vislift kunnen vissen zich makkelijk verplaatsen. In het voorjaar zoeken

vissen water waar het minder hard stroomt, zodat ze kunnen paaïen en jongen krijgen en in het najaar zoeken ze wat dieper water om in de winter te schuilen.

Toch werkt deze lift anders dan de traditionele vispassages. Er moet 2 meter peilverschil overbrugd worden.

De kamers waar de vis doorheen zwemt, lopen als een soort wokkel naar beneden en zijn in een grote kring geplaatst.

Ook heeft de vislift een monitoringssysteem met camera's om te zien welke vissen er passeren. Zelfs de stroomsnelheid van het water is op afstand aan te passen.

De waterstanden en waterkwaliteit wordt in de gaten gehouden.

Buitenplaats Huis te Jaarsveld

In het hart van Nederland, in de kromming van de rivier de Lek, in het pittoreske dorpje Jaarsveld, ligt de Buitenplaats Huis te Jaarsveld. Met deze woorden wordt iedereen uitgenodigd om te genieten van dit landgoed.

‘Daar waar heden en verleden samenkomen, is deze buitenplaats een bezielde plek van rust en inspiratie, educatie, maar ook elkaar ontmoeten, bezinnen en samen vieren.’

Wanneer je de geschiedenis van het landgoed leest, dan ontdek je dat er ook iets over de tuinen in staat. De ene bewoner is er druk mee, een andere bewoner niet:

In 1761 worden de lanen in opdracht van Cornelis de Witt aangepakt, de grachten uitgediept en het terrein ingeplant met iepen en els. Het kasteleiland was beplant als boomgaard.

In 1847 wordt het huidige koetshuis gebouwd en daardoor verandert de tuin. Men gaat mee

met ‘de nieuwe trend’ in tuinarchitectuur: Een landschapstuin met slingerende paadjes.

Na wisselende bewoners komt alles in handen van Johanna Cordula Begram van Eeten en haar man Joannes Adriaan van der Lee. Zij ontwikkelden in 1962 plannen voor de restauratie van het huis en het terrein. Uiteindelijk worden deze plannen in 1973 gestart door hun oudste zoon Philip en zijn vrouw. Zij waren ook grote tuinliefhebbers en veranderden de kasteleilanden en de omgeving rond het huis in tuin.

Nu in 2024 is er veel veranderd, of eigenlijk ‘terug veranderd’.

De huidige eigenaar Joris Huijsmans kwam in 2018 in het huis wonen. Hij noemt zichzelf van nature ongeduldig en wilde gelijk verbouwen, maar kreeg het advies om het huis eerst ‘te leren kennen’.

Hij ontdekte dat het huis als een ‘complexe bloem’ is met vele verborgen lagen.

Intussen is hij op deze manier begonnen met het ontdekken van de lagen en is er al veel weer teruggebracht naar de tijd van vroeger.

Eerst werd de tuin gerestaureerd, dit gebeurde na historisch onderzoek. Daarbij bleken dat er nog diverse originele elementen waren:

- Naast het woonhuis stond nog een volledig overgroeid deel van een oud slingerbos dat was aangelegd in vroege Hollandse landschapsstijl.
- Ook de oude fundamenteën van de leifruitmuur waren er nog, hoewel grotendeels beschadigd.

Inmiddels zijn het slingerbos en de muur hersteld.

Ook is er veel aangeplant, waaronder veel stinzenplanten en een collectie van zo'n veertig oranjerieplanten.

Verder groeien er prachtige rozensoorten. En ook is er het laantje met linden met aan weerszijden de intens blauwe irissen.

Ook kan je verrast worden door een on-alledaagse boom, zoals de Amerikaanse tulpenboom.

Huis te Jaarsveld werd ook wel buitenplaats genoemd, maar ook 'Heerlijkheid'.

In 1795 startte de Franse omwenteling en het systeem van heerlijkheden werd afgeschaft (1798) en daarmee verloor Huis te Jaarsveld de status van hoge heerlijkheid en werd het een 'gewone' buitenplaats. Maar waar is het heerlijker toeven dan in de tuin van Huis te Jaarsveld!

Veldensteinlaan – Oudeslootseweg

Jaarsveld is een rivierenesdorp, met een 'voorstraat' (de Lekdijk) en een 'achterstraat', die oorspronkelijk de Oudeslootseweg werd genoemd. In de loop der tijd heeft men het oostelijk gedeelte de naam Veldensteinlaan gegeven. Aan de naam 'Veldensteinlaan' kunnen verschillende historische betekenissen toegekend worden.

- 1 'velden', dit zijn de akkers, waarin de vroege ontginning uit de 2e eeuw werd verdeeld. (Zo was Jaarsveld oorspronkelijk eigendom van Jarig, dit is een eigennaam, soms als pseudoniem).
- 2 'steen', dit verwijst naar de bouwwijze van het voormalige kasteel ten oosten van het dorp Jaarsveld om het risico van brand te verminderen.
- 3 Omdat de wegsloten niet bevaarbaar waren was er geen plantverbod op de wegbermen; de geplaatste bomen konden dus een landgoed suggereren met een oprijlaan.
- 4 'Veldenstein' was de naam van het door Gijsbrecht van Vianen (een Brederode) in 1384 gebouwde kasteel ten oosten van de dorpskom van Jaarsveld dat in 1573 door de Fransen werd verwoest.

Omdat het dorp Jaarsveld aan een buitenbocht van de rivier de Lek ligt, die daar altijd diep uitschuurt, was hier een los- en laadplaats aangelegd. Hiervandaan konden de landbouwgewassen van de velden met scheepjes naar elders worden vervoerd.

Deze situatie veranderde geheel toen in het kader van de grote ontginning in de 11e tot de 13e eeuw. De Jaarsveldse Vaart (plaatselijk De Fort genoemd) werd gegraven van de Fuikebrug tot Jaarsveld. Hier lag wel een jaagpad (ook lijnpad genoemd) op de huidige S.L. van Alterenlaan.

Bij Jaarsveld werd ook een los- en laadplaats aangelegd. Daarmede werd Jaarsveld aangesloten op de Lopikerwetering met de vaarverbindingen naar Schoonhoven en IJsselstein/Utrecht.

De Oudeslootseweg kreeg vanaf dat moment veel landbouwkeer te verwerken. Ook werden hier in de loop van de tijd nabij het dorp Jaarsveld een aantal bedrijven en woningen gebouwd.

In het kader van de ruilverkaveling Lopikerwaard werden de half verharde gedeelten van de Oudeslootseweg en de Veldensteinlaan geasfalteerd.

Klepsluis De Heul

De Heul en zijn rol in de geschiedenis van de strijd tegen het water

Een heul is een uitwaterende klepduiker of -sluis, meestal gemetseld, zoals bij Wiel en Vogelzang, waarbij de klep dichtvalt bij hoog rivierwater, opdat het Lekwater niet de polders in stroomt. Nu zorgt het gemaal De Koekoek voor de afwatering naar de Lek.

Voor zover bekend kent het hoogheemraadschap nu nog één heul, nl. de heul die in Lopik ter hoogte van de Rolafweg-Zuid het water van de polders Wiel en Vogelzang via de Lopikerwetering naar de Lek afvoert.

Poldermolens brachten het water in de boezem langs de Rolafweg. Via een heul werd het water naar een buitendijks afvoerwater gebracht. Deze heul stamt uit de zestiende eeuw (zie de herdenkingssteen uit 1599) en is in de negentiende eeuw vervangen door een gemetselde versie. Op het eind van de waterloop stond in vroeger tijden een molen. De enige bekende poldermolen buitendijks.

In de 18de eeuw werd de afwatering steeds moeilijker, omdat, zo constateerden de drostschout en de buurmeester van Batuwe, 'dat het aertrijcke van tijt tot tijt aff neemt en verlaecht, en daer en tegen de waeteren meer en meer comen toe te nemen en hoger worden.'

Aan het eind van de boezem werd een voormolen gebouwd die het water uit kon slaan als het water in de Lek weer eens te hoog stond om dat via natuurlijk verloop te kunnen doen. De heul moest gesloten worden als het water van de Lek over de boezemdijkjes stroomde en terug het land in dreigde te lopen. In 1781 is de Voormolen bij ijsgang omver gekruid en ter plaatse herbouwd. In 1818 werd de Vogelsangse molen door storm vernield en niet herbouwd. De Wielse molen en de Voormolen werden verbeterd.

In 1845 brak het sluisje in de heul en stroomde de polder onder. Om te voorkomen dat de gehele Lopiker- en Krimpenerwaard onder zouden stromen, werd het huis naast de sluis afgebroken om het puin in de sluis te storten. De herstellpoging lukte en het huidige metselwerk kwam tot stand. Gedeputeerde Staten gingen niet in op een verzoek om financiële ondersteuning, want het betrof volgens hen immers een particulier belang. In 1872 werden alle molens door één binnendijks stoomgemaal Wiel vervangen, dat zijn water via een kokerbuis rechtstreeks in de Lek loosde.

In 1948 wordt het stoomgemaal bij de Rolafweg vervangen door een elektrisch gemaal. Bij de Ruilverkaveling Lopikerwaard, vastgesteld in 1979, zijn de toenmalige 16 gemalen, waaronder dat van Vogelzang en Wiel, vervangen door 4 nieuwe gemalen. Het grootste daarvan is het gemaal De Koekoek. In 1986 wordt het oude gemaal definitief buiten gebruik gesteld.

*‘Via een heul werd het water
naar een buitendijks
afvoerwater gebracht’*

Van bos naar boomgaard naar Voedselbos

Tijdens deze OMD bent u van harte welkom in het Voedselbos Velics! Velics staat voor: Voedselbos met Educatief-doel in Lopikerwaard door ICS. Het Latijnse Felix staat voor vruchtbaarheid en geluk.

*‘De natuur deelt en
maakt mensen gelukkig’*

Oude boomgaard

Het voedselbos ligt aan de provinciale weg tussen de dorpskern van Lopik en de Lekdijk.

In vroeger tijden was dit waterrijk bosgebied.

Op oude kaarten zien we dat er langs de Lek op meer plekken bosgebieden waren. In de jaren zestig is op dit terrein een boomgaard ontwikkeld. Lange rijen peren- en appelbomen, strak in het gelid. En zoals dat gangbaar was, met veel snoei- en sproeiwerk.

In 2022 is de boomgaard in handen gekomen van ICS-adviseurs, met de intentie daar weer een mooi groen paradijs voor mens en dier van te maken. De gemeente en de Stichting Duurzaam Lopikerwaard waren al enige tijd met plannen voor een voedselbos op deze locatie bezig. Met de aankoop van deze 3 hectare door ICSadviseurs wordt dit beoogde voedselbos werkelijkheid.

Voedselbos

Een voedselbos is een productief ecosysteem dat is ontworpen naar het voorbeeld van een natuurlijk bos met overwegend houtige, eetbare soorten. Je vindt er alles wat in een bos groeit, van bomen, struiken en kruiden tot wortel- en knolgewassen, klimplanten en schimmels. Daardoor krijgt een voedselbos langzamerhand de rijke, gelaagde structuur die ook in een natuurlijk bos aanwezig is. Daarin werken we met de natuur mee en gaan alle soorten elkaar ondersteunen.

Naast de oogst van al de verschillende soorten is ook educatie een belangrijk doel van ons voedselbos. We vertellen graag over ons project en hopen een positieve impact te kunnen maken op de mensen om ons heen.

Een koninklijke opening

Op 1 juni 2023 is de voormalige boomgaard officieel geopend en is de naam Velics gelanceerd. De officiële opening is verricht door HKH prinses Margarita de Bourbon de Parma. De prinses noemde het voedselbos bij de opening een project naar haar hart. 'Echt heel bijzonder. Een voorbeeld hoe we biodiversiteit kunnen ondersteunen en kennis over de natuur delen. Die educatieve functie is prachtig.

De natuur deelt namelijk ook en maakt mensen gelukkig.' En dat is nu precies wat wij met het voedselbos willen doen: inspireren, informeren en mensen gelukkig maken middenin de natuur.

Toekomst: Transformatie

De komende jaren transformeren we met veel geduld de oude boomgaard tot een jong voedselbos. Onder aanvoering van onze beheerders zijn vrijwilligers wekelijks een aantal middagen aan de slag met dit mooie project; een positieve en prachtige plek waar iedereen nog jaren van kan genieten!

Gemaal De Koekoek

Gemaal De Koekoek is in 1986 gesticht naar ontwerp van bureau De Haan Civiel in het kader van de ruilverkaveling in de Lopikerwaard. Daarbij werden de toenmalige 16 gemalen vervangen door vier moderne gemalen. De Koekoek is vernoemd naar huis de Koekoek en het Koekoeksveer, naar het aan de overkant van de Lek gelegen Tienhoven.

‘Gemaal De Koekoek is klaar voor een droge zomer!’

Het gemaal doet dienst als uitwateringgemaal voor bijna de (zuidelijke) helft van de Lopikerwaard, ongeveer 6500 ha. De andere gemalen zijn gemaal De Keulevaart bij Haastrecht, gemaal De Pleyt in Willeskop en gemaal De Hoekse Molen bij IJsselstein. Het gemaal was bij de opening uitgerust met twee door 330 kW sterke AEG elektromotoren aangedreven Stork schroefcentrifugaalpomp met betonnen slakkenhuizen. In 2009 werd het gemaal geheel gerenoveerd en werd de aandrijving vervangen door twee DAC VSD Squirrel-cage elektromotoren van 355 kW. Het gemaal heeft daarmee thans een capaciteit van 2x 336 m³/minuut bij een opvoerhoogte van 2,9 meter, maximaal 3,3 meter. Bij stroomuitval kan het gemaal terugvallen op een dieselmotor voor noodstroom.

De wateraanvoer vindt plaats via een inlaatkanaal waar verschillende watergangen op uitkomen: de Broeik, de Wielse Wetering en de Achterkade. Het gemaal slaat uit op de Lek via twee betonnen persleidingen.

In tijden van extreme droogte voert De Stichtse Rijnlanden soms via De Koekoek extra zoetwater aan naar West-Nederland. Dat gebeurt in het kader van de KWA (Klimaatbestendige Water Aanvoer) om verzilting van het water daar tegen te gaan. Eén van de aanvoerroutes van zoetwater voor West-Nederland is de Lopikerwaard-route. Bij gemaal De Koekoek kan dan 309 m3 water per minuut via de persleidingen worden ingelaten vanuit de Lek. Via de Lopikerwaard wordt dit water doorgevoerd naar gemaal de Keulevaart. Dit gemaal pompt het water op de gekanaliseerde Hollandse IJssel. Via de inlaat Hekendorp en de Enkele Wiericke stroomt het water dan naar Bodegraven.

Een nieuwtje over het gemaal:

Afgelopen week lagen er duikers in de maalvliet van de gemaal De Koekoek. Geen duikers in de betekenis van betonnen buizen waar water doorheen stroomt, maar echte duikers met persluchtflessen.

Aanvoer van water tijdens droogte

Gemaal De Koekoek bij Lopik voert normaal gesproken overtollig water uit de Lopikerwaard af naar de Lek. In tijden van droogte, voert het gemaal water aan naar de polder. Dat was ook

het geval tijdens de droge zomer van 2018. In dat jaar heeft ons waterschap drie maanden lang water aangevoerd naar West-Nederland om daar de verzilting tegen te gaan.

Sterke stroming

De wilgentenenmat die uitspoeling van de bodem achter het gemaal moet voorkomen is niet goed bestand gebleken tegen de sterke stroming in 2018. Dit bleek tijdens de recente onderhoudsinspectie van het gemaal.

Nieuwe robuuste mat

Afgelopen week is een nieuwe, veel robuustere betonmat aangebracht. Twee keer zo groot als de oude. De zware mat is aangebracht door een kraan. De duikers hebben onder water gecontroleerd of de mat goed ligt. Deze week plaatsen we een nieuw verdeelrooster bij de uitstroomopening. Dat rooster werkt als een super douchekop en verdeelt het water. Zo stroomt het minder hard en breder uit in de maalvliet.

Gemaal De Koekoek is klaar voor een droge zomer!

Wachthuispalen langs de Lekdijk

Wanneer je over de Lekdijk gaat kom je langs verschillende soorten palen.

De eerste soort die je tegenkomt zijn de Wachthuispalen (ook wel dijkbewakingspalen genoemd). Deze palen verwijzen naar het wachthuisnummer.

Als het waterpeil in de Lek steeg tot 'Clockeslag'-peil (9 voet, ongeveer 2,70 meter onder de kruin van de dijk) werd de kerkklok van Jaarsveld geluid. Dit alarmsignaal werd overgenomen door andere kerkklokken in de Lopikerwaard. Zo werd het dijkleger opgeroepen.

Het dijkleger bestond uit alle weerbare mannen tussen de 18 en 65 jaar. De manschappen moesten zich verzamelen in 10 wachthuizen langs de Lekdijk. Deze zijn nog steeds te herkennen aan een hardstenen, genummerde paal, bovenaan de dijk.

De manschappen liepen patrouilles langs de dijk om in de gaten te houden hoe de toestand van de dijk, het peil van het water, de golfslag en werking van het ijs was. Als de dreiging groter werd, werden ook de 'achterlanders' opgeroepen om noodwerkzaamheden te

verrichten aan de dijk. Onder barre omstandigheden werd vaak een heroïsche strijd gevoerd, met wisselend succes. Feit is dat het dijkleger heel wat rampen of bijna rampen heeft weten te voorkomen.

Bij een wijziging van de Waterschapswet in 1986 is de verplichting om deel te nemen aan het dijkleger opgeheven. Nu verzorgt personeel van het Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden deze taak.

Wachthuispaal nummer 7

Dat deze wachthuispalen een rijksmonument zijn blijkt uit het volgende bericht:

REGIO • Wachthuispaal nummer 7 aan de Lekdijk is weer gerepareerd. De paal, een rijksmonument, werd afgelopen zomer aangereden door een onbekend gebleven bestuurder, en brak daarbij in vier stukken. Het waterschap heeft aangifte gedaan van de aanrijding en de beschadiging van de paal.

De tweede soort palen zijn de Verhoefslag of Dijkslagpalen

Deze palen markeerden de zogenaamde slagen of hoefslag, dit waren delen van de dijk die onderhouden moesten worden door de eigenaar of pachter. Een deel per hoeve. Deze lage hardstenen genummerde palen werden in 1838 tot 1876 geplaatst als opvolger van de houten palen. Want deze houten palen rotten weg of belandden bij iemand in de kachel. Het tracé veranderde in de loop der tijd door dijkverbeteringen of dijkdoorbraken. Ook zijn er slagen samengevoegd of juist gesplitst.

Na de laatste versterking van de dijk werden de palen teruggeplaatst, maar niet in de goede volgorde. Tussen IJsselstein en Schoonhoven staan ongeveer 150 palen.

‘Het dijkleger bestond uit alle weerbare mannen tussen 18 en 65 jaar’

Wat is een tiendweg?

Deze vraag is snel beantwoord:
Een tiendweg is een op een veenkade
aangelegde weg.

Er zijn nu ongeveer 55 historische tiendwegen bekend in Nederland.

Die bevinden zich zonder uitzondering in het rivierengebied van Midden-Nederland. In de veenontginningen in onder andere in de Lopikerwaard, Vijfherenlanden, de Alblasserwaard en de Krimpenerwaard.

Ze liggen bijna allemaal binnen een kilometer afstand van een veenstroompje of rivier en lopen daar parallel aan.

Langs de Hollandse IJssel liggen er bijvoorbeeld 13 en langs de Lek 20.

Het lijkt daarom waarschijnlijk dat tiendwegen een functie in de waterbeheersing hebben gehad, vooral in gebieden waar de afwatering

problematisch werd door inklinking van de veengrond.

Men gaat ervan uit dat veel van deze wegen zijn aangelegd gedurende de tijd van de ontginningen of betrekkelijk kort daarna. Daarmee kan de aanleg van de meeste tiendwegen worden gedateerd tussen 1100 en 1500.

De naam tiendweg zou volgens sommigen zijn afgeleid van de belasting 'tienden', die werd geheven op de oogst.

Anderen zoeken de verklaring in de tiën of trekken van schepen of karren op de weg of de watering of in het tiën (wegstromen) van water. Weer anderen verklaren de naam uit het tiendhout ofwel griendhout dat op de weg of kade stond of uit de takken die zijn gebruikt bij de aanleg van de weg.

Wandelpad Zevender–Langerak

Wandelpad vanuit Zevender naar de School met de Bijbel in Willige Langerak

Adri de Jong-Schep, maart 2022
Het Wittehuis omstreeks 1950

Ik werd op 18-09-1937 geboren op het Wittehuis in de buurtschap Zevender van het dorp Willige Langerak. Op deze boerderij werden ook mijn grootvader en mijn vader geboren.

Het adres was Zevender B38.

In 1943 werden de dorpen Willige Langerak, Jaarsveld en Lopik samengevoegd tot de gemeente Lopik. Ons adres werd toen Cabauwse kade 92.

Na de grenscorrectie met Schoonhoven in 1970 en de samenvoeging van Lopik, Benschop en Polsbroek in 1986 ligt de oude buurtschap Zevender deels in Schoonhoven (thans gemeente Krimpenerwaard) en deels in de kern Cabauw van de gemeente Lopik.

In de buurtschap Zevender woonden door de jaren heen enkele protestantse gezinnen. Het merendeel van de bewoners was rooms-katholiek. In de naastgelegen buurtschap Cabauw was een rooms-katholieke kerk en lagere school. De protestantse gezinnen kerkten

in Willige Langerak (Nederlands- hervormd) of in Schoonhoven (gereformeerd).

Tot 1926 gingen de kinderen uit Zevender naar de RK lagere school in Cabauw of een lagere school in Schoonhoven. Mijn oude buurvrouw Schilt en haar broer Lauw gingen naar Cabauw. Mijn vader, zijn broer en zusters en het gezin Slob gingen in Schoonhoven op school.

In 1926 werd in Willige Langerak aan de Graaf Floris IV weg door de leden van de gereformeerde kerk van Willige Langerak een geheel door hen bekostigde school geopend. De gereformeerde kerk van Willige Langerak woonde destijds in bij de gereformeerde kerk van Schoonhoven, in de Koestraat. In 1956 werden beide kerken één: De gereformeerde kerk van Schoonhoven-Willige Langerak. De school stond op grond van de opa van Lou Rijnveld.

Aanvankelijk was er één lokaal. Naast de school was een woning voor het hoofd van de school gebouwd. Mijn jongste tante was toen 10 jaar. Zij bleef in Schoonhoven op school. De jongere kinderen Slob en Schilt gingen naar Willige Langerak.

Voor de kinderen uit Zevender werd een pad door het weiland gemaakt, met kleine hekjes

naast de grote hekken over de dammen tussen de percelen. En twee brugjes, een kleine over de binnen Broedijkerwetering (Broeik) en een boogbrug over de Broeik. Deze brug was hoog zodat eronderdoor kon worden gevaren met turf e.d. Hekjes en brugjes werden vermoedelijk gemaakt door de gebroeders Aarts. Het schoolpad begon tegenover het Wittehuis. Over de brug bij de onderwetering, door het koeienhok, door het weiland, over het brugje bij de binnen-Broeik, over de boogbrug bij de Broeik en tenslotte over een planken brug over de Achter wetering en zo verder naar de Tiendweg. Het pad kwam uit op het erf van de familie Kooiman. Later woonden Jan Schep en zijn vrouw Anna Kooiman (ouders van Marius) op die boerderij. De schoolkinderen hadden daar een overpad. Daarvoor werd door het schoolbestuur jaarlijks een bedrag betaald. Voor de familie Aarts fungeerde het schoolpad ook als kerkpad naar de rooms-katholieke kerk van Cabauw.

Al snel werd besloten tot de aanbouw van een tweede lokaal. Tevens werd geprobeerd kinderen uit hervormde gezinnen uit Willige Langerak en Zevender naar de school te krijgen. De kinderen kregen van het schoolbestuur 'schoenengeld', en droegen bij nat weer een soort hoge schoenen. Klompen schepte je dan namelijk over. Later kwamen er laarzen. Bepaald werd dat het Hoofd van de school beurtelings gereformeerd of Nederlands-hervormd zou zijn. Het schoolbestuur bestond voor de helft uit gereformeerde leden en voor de andere helft uit Nederlands-hervormd leden. De Nederlands-hervormde dominee van Willige Langerak was voorzitter. Als er geen dominee was er een gereformeerde voorzitter.

Ik ging in april 1944 naar school. Aan de hand van mijn 5 jaar oudere buurjongen Henk Schilt. Samen met diens broertje Cor, net zo oud als ik. Pas in 1955 begon het schooljaar in september. De school had inmiddels twee lokalen en twee leerkrachten, een meester en een juf. Cor en ik kwamen in de klas bij juffrouw Muurling. Het hoofd was toen meester Kooman. In 1945 kwamen juffrouw de Boer en meester de Vries. In mijn tijd (1944-1949) liepen we altijd naar school, meestal op klompen. Tussen de middag aten we op school ons meegebrachte brood op. 's Winters mochten we onze melkflesjes bij de kachel opwarmen. Dat smaakte niet lekker. Ook droogden we onze schoenen of klompen bij de kachel. 's Woensdagsmiddags hadden we gewoon school, zaterdag waren we vrij. Soms namen we biest of iets van de slacht voor de meester mee.

Wie er door de jaren heen door het land liepen?

De kinderen Slob, de kinderen Schep van het Leeuwenhuis, een jongen van Ende, de kinderen Schilt, mijn zussen en ik en mijn oudste broers, en de kinderen van Schep (Joppie) verder op. Ook de kinderen Molenaar liepen door het land. Zij gingen naar de openbare school in Willige Langerak, op de hoek van de Tiendweg en de Graaf Floris IV weg. Aanvankelijk mochten zij niet over het schoolpad, maar doordat mijn opa Schep een goed woordje voor hen deed bij het schoolbestuur mochten zij ook. Beide scholen gingen een kwartier na elkaar aan/uit. Dit om vechten te voorkomen. Wat overigens toch af en toe gebeurde. De kinderen Kuil en Van der Vlist van de Lopikerweg liepen over de lange Steeg (nu Populierenlaan) en de Tiendweg naar school. Mijn vriendin Corrie Kuil, haar zus Nel en Loes en

*‘In mijn tijd (1944-1949)
liepen we altijd naar school
meestal op klompen.*

*Soms namen we biest
ofiets van de slacht mee,
voor de meester’*

Joke van der Vlist liepen bij mooi weer soms mee door het land. Maar meestal liepen zij rond, over de Lange Steeg en de Tiendweg. Henk Schilt vertelde dat de kinderen in de oorlog als de sirene ging onder de banken schuilden en erg bang waren. Ook fungeerde hij als postbode (oorlogsinformatie) tussen Zevender en Willige Langerak. In de Oorlogswinter 1944-1945 konden we niet naar school. Deze werd namelijk gevorderd door de Duitsers. Af en toe kwam de juf bij ons in de buurt bij een gezin lesgeven. Ik herinner me 2x, heel erg gezellig. Bij mijn buurjongen Cor Schilt hebben we lekker gespeeld en bij mijn vriendin Corrie heb ik fietsen geleerd. Ik ben in die tijd bijgeleerd door Dominee Hugonoltz van Ammerstol, die bij mijn opoe was ondergedoken. Het resultaat was dat ik na de oorlog meteen in de derde klas kwam.

Wat we onderweg zoal deden?

Van alles: samen spelen, bloemen plukken, eieren zoeken, slootjespringen, ook ‘bobbeltje springen’: op een moerassig stuk land van het ene droge plekje naar het andere springen zonder natte voeten te krijgen (wat natuurlijk niet altijd lukte). Soms deden we dingen die niet mochten: Gras vertrappen om eieren te zoeken, wegkruipertje spelen tussen het koren van

Henk Rijneveld, dat dan platlag e.d. Daar werden we dan op aangesproken! ‘s Winters mochten we onderweg absoluut niet op het ijs. Verder herinner ik me dat een grote jongen, Adriaan Slob (Timmer), ons op het bruggetje met het klaphekje tegenhield. Heel vervelend was dat. Ook gingen we op een keer toen er sneeuw lag in het koeienhok al terug. De sneeuw plakte zo aan onze klompen dat lopen geen doen was. Als het hard stormde bracht mijn vader ons soms tot over de Broeik. We moesten elkaar dan allemaal een hand geven om overeind te blijven. Bij storm was ik op de Achter wetering brug ook heel bang om in het water te waaien.

Mijn jongste broer Jaap en zus Gretha gingen later fietsen, over de Lange Steeg en de Tiendweg. De Provinciale weg werd aangelegd en oversteken bij de Broeik was gevaarlijk geworden. Bovendien was fietsen toen gewoon. De oude brugjes werden afgebroken. Arie Buis (vader van Goof) legde in 1952 een nieuw brugje over de Broeik. Dit is ten tijde van de ruilverkaveling (1997) weer afgebroken. Dit brugje ligt nu bij Lou Rijneveld bij Natuurmuseum ‘De Wielewaal’. De volgende generatie uit Zevender, Arina Schep en Ronald en Edwin Schilt werd met een auto opgehaald en thuisgebracht om het leerlingenaantal zo groot mogelijk te houden. Het heeft niet mogen baten...

In 1990 is de school opgeheven omdat er te weinig leerlingen waren. Gelukkig hebben we er in 1995 een mooi Buurthuis voor teruggekregen!

Houtkaden en waterlopen

Houtkaden en waterlopen in de Lopikerwaard 'onderweg' van verleden naar heden. Tijdens de ontginning lag het gebied nog boven de zeespiegel en waren de weteringen voldoende voor het afvoeren van het water. Om achterliggend gebied dat nog niet was ontgonnen tegen wateroverlast te beschermen, werden kaden opgeworpen. Deze werden vervolgens beplant met diverse houtsoorten. Dit hout werd door de boeren voor meerdere doeleinden gebruikt, variërend van bezems en bezemstelen tot bonenstaken/landhekken en brandstof. Nog steeds hebben deze kaden een functie middels o.a. de ecologische verbindingzones. Deze oost-west gerichte visueel-ruimtelijke houtkades zijn voor de Lopikerwaard zeer kenmerkend. Tijdens de ruilverkaveling in de jaren 80 zijn er voor de land- en waterhuishouding noord-zuid stroken aangelegd. Voorbeelden hiervan zijn langs de Damweg van Polsbroek naar Cabauw de Maalvliet met een moerasstrook. Deze ecologische stroken met plasbermpje zijn t.b.v. moerasdieren zoals kikkers, ringslangen en

andere dieren. Deze dieren kunnen zo van noord naar zuid en omgekeerd. De planten die hierin staan houden van natte voeten: lisdodde, riet en dotters. En ook is er een strook van Cabauw (omgeving Zevender) naar Willige Langerak.

Hierlangs ligt het Cabauws wandelpad dat in 2022 is geopend en twee kernen verbindt in de Gemeente Lopik. In de jaren dertig van de vorige eeuw was er al een schoolpad vanuit Cabauw naar de lagere school in Willige Langerak. Als niet-katholiek in het buurtschap Zevender, dat tussen Cabauw en Schoonhoven ligt, was het not done om de rooms-katholieke lagere scholen in Cabauw of Schoonhoven te bezoeken. Het Cabauws Schoolpad gaat de wandelhorizon dus verder verbreden met het al aanwezige Kerkepad richting Polsbroek. Langs de achterkade ligt een wetering genoemd 'Lansing' (=landeinde). In de volksmond werd ie ook wel 'langzaam' genoemd. Van oorsprong was de functie van dit watertje de waterafvoer van de aangrenzende polder Lopik via de

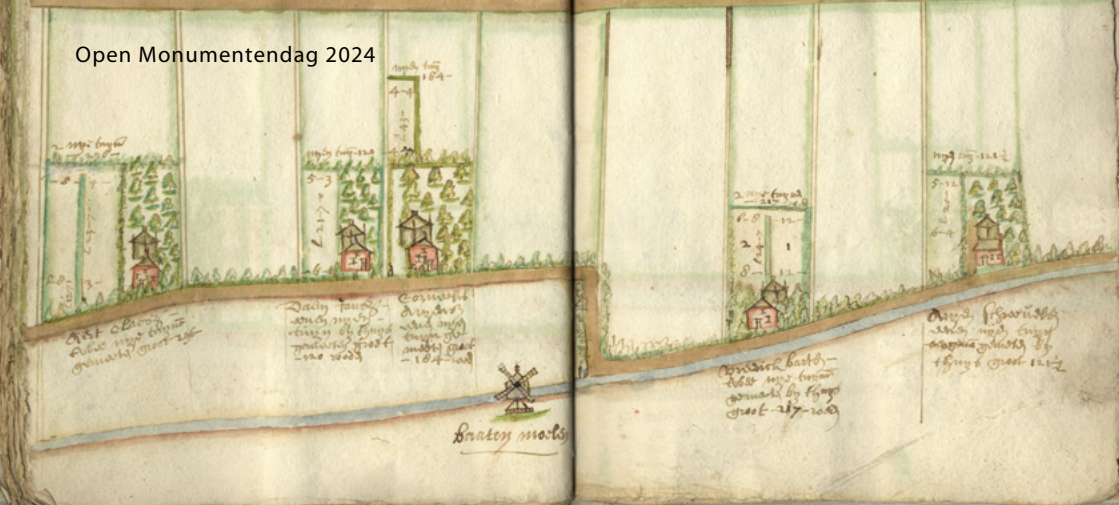
Middelste Molen in Cabauw richting de Vlist en daarna naar de Hoge Boezem in Haastrecht die was ingericht als overloopgebied. Hier werd het overtollige polderwater in de Hollandse IJssel geloosd. Tijdens de Ruilverkaveling is deze polderwaterafvoer totaal omgedraaid en is er in 1986 een nieuw pompemaal geplaatst nabij de Lek. Het gemaal 'De Koekoek'. De reden hiervan was de kwetsbare afvoer via de Hollandse IJssel en de herinrichting van de Lopikerwaard m.b.t. de waterbeheersing dat destijds door 16 gemalen werd beheerst en toen is teruggebracht naar vier gemalen. Indrukwekkend was dat je normaal gesproken het waterafvoerpunt in de polder op het laagste punt toepast. Met de komst van het nieuwe gemaal de Koekoek werd de Lansing sterk verbreed en stroomt het water sindsdien in de regio Cabauw oostwaarts. Bij de watertoren werd een nieuwe watergang gegraven (noord – zuid richting) parallel aan de Damweg en Zijdedweg. Hierin is ter hoogte van de Lopikerweg west tussen huisnummer 46 en 48 een bijzonder kunstwerk gemaakt omdat het een ongelijkvloerse waterkruising is. (aquaduct) Het waterpeilverschil is ter plekke 2 meter. Een paar jaar terug is op deze plaats opnieuw een primeur gecreëerd middels een vislift zichtbaar vanaf de Wielsekade. Met deze

vispassage (ecologische verbinding) kunnen de vissen de lift nemen en zich makkelijk verplaatsen van de ene naar de andere watergang (resp. van de Maalvliet naar de Lopikerwetering en omgekeerd). Sinds enkele jaren is in onze regio ook een projectplan actief genaamd KWA. (Klimaatbestendige Water Aanvoer) Binnen de Lopikerwaard loopt één van de twee aanvoerroutes van de Kleinschalige Wateraanvoervoorziening. Deze treedt in werking wanneer in tijden van extreme droogte west-Nederland niet genoeg zoet water heeft en om verzilting van het water daar tegen te gaan. Voor de KWA wordt 4,9 m³/s water onttrokken aan de Lek vanuit het watergemaal de Koekoek. Dit water wordt via de Lopikerwaard via de Lansing richting Polsbroek doorgevoerd naar de gekanaliseerde Hollandsche IJssel. Onderweg in het kader van 'Erfgoed van routes, netwerken en verbindingen' blijven deze aanpassingen zich voortdurend ontwikkelen.

Ook een mooi veranderingsvoorbeeld hiervan is de drinkwatervoorziening die destijds werd gereguleerd met behulp van deze watertoren, waarin nu een nieuwe verbindende functie is gekomen.

Jan Kromwijk

De Sniep

Hoe de Lopikervaart in 1628 werd omgeleid

Het volledige verhaal en de bronnen van dit onderzoek zijn verschenen in het Tijdschrift voor Historische Geografie, 3 (3): 227-236 (2018).

Inleiding

Op de oudste kadasterkaarten (rond 1830) kan men zien dat de Lopikerwetering uit twee parallelle waterlopen bestond. Ook op een kaart van de Lopikerwaard van Hattinga uit 1771 zijn er twee afgebeeld. Op die kaart heet de zuidelijke van de twee de 'Kadewetering'. Destijds was 12 km wetering dubbel, maar tegenwoordig is daar nog maar 1200 meter van over. De overige 11 km van de Kadewetering is nu gedempt. Bovendien is een groot deel van de sniepen tegenwoordig bebouwd of in gebruik als tuin. Nog maar 4100 meter is in relatief originele staat.

Blad van de kaart van Jan Rutgersz van den Berch uit 1607 met schematisch de 'Batavse' (Batuwse) molen, de Lopikerweg en de Lopikervaart. Bovenaan is de Achterdijk ingetekend.

Het omleggen van de Lopikervaart

Goederenvervoer over water was in vroeger tijden erg belangrijk. Vervoer over land ging moeilijk, omdat de wegen slecht waren. De Lopikervaart was een belangrijke verbinding tussen Utrecht en Schoonhoven en ook verder, naar Dordrecht. Rond 1600 liep deze vaarweg over de Enge IJssel en de Lopikerwetering, behalve bij de polder De Batuwe. Daar liep de vaarweg dwars door de polder, langs het 'Santpat', de tegenwoordige Batuwseweg. Er waren hier twee dammen in de vaart om het waterpeil van de polder te kunnen handhaven, één bij de Batuwse molen (aan het westelijk einde van de Batuwseweg) en één bij de Uitweg. Dat de vaarweg door de polder liep is te zien op een oude kaart uit 1607 door Jan Rutgersz van den Berch (zie afbeelding). Langs de Lopikerweg tussen de Batuwse molen en de Uitweg liep in die tijd alleen een slootje dat waarschijnlijk doodliep bij de Uitweg. Voor de scheepvaart waren de twee dammen in de vaart een ernstige hindernis, want de

schuiten moesten hiervoor worden uitgeladen, over de dam getrokken en weer ingeladen. Weliswaar zijn er in 1594 zijn 'windassen' (lieren) op de dammen geplaatst om de schuiten met kettingen erover te kunnen trekken, maar ideaal was de situatie nog steeds niet. Schoonhoven en Lopik sloten daarom op 1 december 1626 een overeenkomst om een tracé van 3200 meter tussen de Batuwse molen en boerderij De Posthoorn, bij de huidige Graafbrug, te verbeteren.

Voor dit plan was de goedkeuring nodig van de Staten van Utrecht, die besloten eerst onderzoek te doen. De commissie die hiermee was belast rapporteerde 'nae genomen oculair inspectie' ter plaatse dat het stuk van de vaart dat door de Heerlijkheid van Jaarsveld liep smal was en moeilijk te bevaren. Reizigers liepen er tot vier uur vertraging op door de dammen en bij regenachtig weer werden 'hare goederen, schoen ende clederen inden diepen wech nath ende beslijct'.

Voor het verbeteren van de bestaande vaart was echter medewerking nodig van Jaarsveld, omdat de Batuwse dam en de vaart langs de Batuwseweg op het grondgebied van Jaarsveld lagen. Jaarsveld viel onder Holland, dus de Staten van Utrecht hadden hier niets te zeggen. Medewerking van Jaarsveld aan verbetering van de bestaande vaart zat er niet in, want de drost (hoogste ambtenaar) van Jaarsveld had de Batuwse dam gepacht en verdiende goed aan de tolgelden.

Daarom werd besloten een nieuwe vaart op Lopikse grond aan te leggen op de plaats van de sloot langs de Lopikerweg. Ook werd er een sluis gebouwd bij de Uitwegse dam, het

Lopikerverlaat. Deze schutsluis was nodig om de waterpeilen van de Enge IJssel en de Lopikerwetering gescheiden te houden. De nieuwe vaart zou 20 tot 22 voet (6,30 – 6,90 m) breed en 6 voet (2,05 m) diep worden. De boeren 'vant Quartier Den Hoeck genaempt' (ten noorden van de Uitweg) waren bereid grond beschikbaar te stellen als zij geen sluisgeld hoefden te betalen bij het passeren van het Lopikerverlaat.

Van de Batuwse molen tot de Uitweg werd de vaart dus met een ruime bocht naar het noorden verlegd. Van de Uitweg naar het westen kwam hij vervolgens over 1250 m parallel aan de oude vaart te liggen, aan de Lopikse kant van de grens tussen Lopik en Jaarsveld. Hier ontstond dus een smalle strook grond (de sniepen) tussen de oude en de nieuwe vaart. Vervolgens werd er een bocht afgesneden dwars door de polder Lopik. De boerderij die daar lag kwam hierdoor buiten de polder te liggen.

Op 23 mei 1628 gaven de Staten van Utrecht toestemming voor de werkzaamheden. De ambachtsheren en het gerecht van Lopik zouden voor de uitvoering zorg dragen. De kosten waren begroot op 3400 gulden, waarvan de stad Schoonhoven 1000 gulden zou betalen. Als het duurder zou uitvallen zouden de Staten van Utrecht, en de steden Utrecht en Schoonhoven daar elk een derde van betalen.

Van de Achterdijk naar het westen: al vóór 1607 dubbel

Uit de eerdergenoemde kaart uit 1607 blijkt dat het 9 km lange westelijk deel – van de Achterdijk tot het westelijk einde van de polder (bij de

molen) – toen al een dubbele wetering was. We vinden hier nog steeds op veel plaatsen twee watergangen binnen de kaden. De stroken grond tussen die twee worden in Lopik ‘sniepen’ genoemd en in Cabauw de ‘tussengrave’. Het is een bijzondere situatie die we bij andere weteringen niet tegenkomen (vergelijk bijvoorbeeld de Benschopper Wetering).

*‘De stroken grond tussen
twee watergangen worden
in Lopik ‘sniepen’ genoemd
en in Cabauw de
‘tussengrave’*

Op deze kaart staat bij de samenkomst van de Achterdijk en de Lopikerweg een verdubbeling in westelijke richting. De daar gelegen Herberg de Posthoorn staat dan nog aan de noordzijde van het water. Helaas is de kaart schematisch en op de meeste plaatsen is de waterloop niet ingetekend. Bij de kerk van Lopik is in 1607 alleen de noordelijke waterloop nog over. De zuidelijke watergang is dan al verdwenen. Kennelijk werden er in die tijd ook al stukken van gedempt.

Ook bij deze westelijke verdubbeling moet worden gedacht aan verbetering van de vaarweg. De sniepen en de beide waterlopen waren vroeger (en nu vaak nog) in bezit van de eigenaren aan de kant van de Lopikerweg. De sloten en de percelen van de sniepen sluiten aan op de sloten en percelen van het land ten noorden van de Lopikerwetering: waar de sniepen van elkaar gescheiden zijn door water, is dat in de meerderheid van de gevallen in het verlengde van de sloten aan de noordkant. Kortom: de beide watergangen, de sniepen en de Lopikerweg maakten vroeger deel uit van de polder Lopik. Dit wijst erop dat de polder Lopik ten noorden van de wetering aanvankelijk doorliep tot aan de Cabauwse-, Wielse- en Vogelenzangsekade en de Graafdijk. Later is de noordelijke watergang aangelegd op het land van de boeren van deze polder. Daarbij is de noordelijke kade een stuk verschoven om de ruimte daarvoor te creëren. Eerst lag die kade op de plaats van de sniepen, en daarna (en nog steeds) op de plaats van de Lopikerweg. De boeren van Lopik hebben dus land beschikbaar gesteld voor de verdubbeling, maar het beschikbaar gestelde land bleef wel hun eigendom.

Als men de verschillende redenen om te verdubbelen tegen elkaar afweegt, dan valt verbetering van de afwatering af, want de boeren van de polder Lopik (de noordkant) hadden daar geen voordeel van. Al sinds 1155 vloeide het overtollige water van de polder Lopik niet meer af door de Lopikewetering, maar werd het naar het lage, westelijke einde van de polder geleid via de Eerste en Tweede Wetering (door de polder lopende 'landweteringen', parallel aan de Lopikewetering), en vandaar langs Polsbroek naar de Vlist.

De meest logische verklaring is daarom verbetering van de vaarroute. Net als in 1628 besloten werd tot het graven van een nieuwe watergang tussen de Batuwse molen en 'De Driesprong' van de Lopikeweg en de Achterweg, is het goed mogelijk dat ook de bevaarbaarheid tussen Zevender en deze driesprong ooit is verbeterd. De Lopikewetering was een druk bevaren waterloop, die ook van belang was voor de boeren zelf. Mogelijk hebben ook hier de boeren van Lopik grond beschikbaar gesteld om een betere vaarweg te kunnen aanleggen.

'De situatie van een oudere wetering met parallel daaraan een nieuwere en beter bevaarbare waterloop is uniek in Nederland'

Men kan zich afvragen waarom niet simpelweg de bestaande wetering werd uitgediept en verbreed. Hadden zich hier dezelfde problemen voorgedaan met de heren van Jaarsveld, Cabauw en Zuid-Zevender? Helaas zijn er geen bronnen bekend die hier licht op kunnen werpen.

De situatie van een oudere wetering met parallel daaraan een nieuwere en beter bevaarbare waterloop is uniek in Nederland. Daarom is deze situatie van grote cultuurhistorische waarde.

Sint Jacobus

De slogan van de Open Monumentendag 2024 is 'Onderweg!'

Jacobus de Meerdere of de Heilige Jacobus is de patroon van pelgrims, bedevaartgangers, reizigers en mensen onderweg.

Wat 'weten' we van de Heilige Jacobus?

Eén van de twaalf apostelen was Jakobus van Zebedeüs of Jacobus de Meerdere, een visser in Galilea. Samen met zijn broer Johannes werd hij door Jezus geroepen om hem te volgen.

Volgens de legende predikt Jacobus na de Pinksterdagen zeven jaar in Spanje.

Na terugkomst in Palestina wordt hij in de buurt van Jeruzalem op last van Koning Herodes onthoofd. Twee van zijn trouwe volgelingen Athenasius en Theodorus vluchtten 's nachts met het onthoofde lichaam van Jacobus naar de kust. De boot zou door een wonder zijn aangespoeld aan de kust van Galicië, Spanje. Bij de berg Libredón zou het stoffelijk overschot van de apostel zijn begraven.

In 814 werden volgens de overlevering de beenderen gevonden van Jacobus. De vinder, bisschop Theodomir zou op de unieke plaats zijn gewezen door een ster. De herkomst van de naam Compostela is hier mogelijk uit voortgevloeid. Campus Stellae betekent zoveel als 'veld van de ster' en Sant Iago = Sint Jacob.

Na de ontdekking van het graf in de 9de eeuw werd er een kerk bovenop gebouwd.

De bedevaartplaats die toen ontstond kreeg de naam Santiago de Compostela.

In de iconografie wordt Jacobus op verschillende wijzen afgebeeld. Als apostel is hij blootsvoets en heeft hij soms de attributen boek en zwaard. Dat laatste vanwege zijn marteldood. Ook wordt hij als pelgrim afgebeeld, met wandelstaf, de karakteristieke pelgrimshoed en sint-jakobsschelp. De naar Jacobus genoemde schelp is het symbool van de bedevaart naar Santiago de Compostela. Dit vanwege de mantelschelpen die werden gekweekt aan de Galicische kust, waar de apostel zou zijn aangespoeld.

In Spaanssprekende landen wordt hij vaak afgebeeld als een strijdende ridder te paard omdat hij in de Middeleeuwen geholpen zou hebben bij het veroveren van grote delen van Spanje op de Arabische bezetters. De koningen van het westelijke en noordelijke deel van Spanje, Asturië en Leon, gaan de strijd aan met deze 'ongelovigen'. Zij worden daarbij geholpen door een mysterieuze ridder die Moren doodde. De ridder werd in de vrome verbeelding geïdentificeerd met de apostel, die daardoor de naam 'Matamoros' ('Morendoder') kreeg. Hij wordt daardoor de patroonheilige van de veroverde Spaanse gebieden.

Sint Jacobus is de patroonheilige van verschillende steden in Europa. In Nederland van Den Haag, Leeuwarden en Sint Jacobiparochie.

Er zijn in Europa en ook in Nederland verschillende kerken die zijn naam dragen. Zo ook de Heilige Jacobuskerk in Cabauw. In Cabauw is deze kerk in de 17 de eeuw met behulp van de katholieke familie De Nobelaer, die de ambachtsheerlijkheid Cabauw in bezit had, ontstaan. In Cabauw was er een groot

aantal katholieken waardoor in 1679 de statie of parochie Cabauw ontstond. Om die reden werd er een nieuwe kerk gebouwd. De keuze van de patroonheilige voor de nieuwe kerk, Sint Jacobus de Meerdere, gebeurde waarschijnlijk onder invloed van Cornelis de Nobelaer, omdat de Heilige Jacobus ook de patroonheilige van zijn woonplaats Den Haag was.

Ridderlijke bescherming

Verhalen over ridders en hun rol op de geschiedenis zijn door de eeuwen een bron van inspiratie geweest voor (fantasie)verhalen in boeken en films. Hierbij werd de dapperheid van de ridder en zijn inzet om zwakkeren te beschermen goed weergegeven.

Om de bescherming ook te kunnen uitvoeren droeg hij een wapenuitrusting waarbij het schild een wezenlijk onderdeel was. Het schild moest hem beschermen in de strijd zodat hij ongeschonden zijn rol als beschermer kon uitvoeren.

De symboliek van een schild wat bescherming biedt is overgenomen in de wereld van de monumenten met grote historische waarde. Een monumentenschildje is officieel een internationaal kenteken. Als dat is aangebracht op een gebouw is dat een teken dat het

bescherming geniet (bijvoorbeeld huis te Jaarsveld) als monument of als bewaarplaats van roerend cultureel erfgoed. (bijvoorbeeld. De Bol) bewaarplaats van cultureel erfgoed.

Nederlandse schildjes

In navolging van dit bij internationaal verdrag ingestelde schildje hebben veel Nederlandse gemeenten eigen monumentenschildjes ontworpen voor gemeentelijke monumenten. Die schildjes hebben vaak eenzelfde patroon als het schildje van de Haagse Conventie, maar dan in de gemeentekleuren.

In 2014 werd in Nederland een specifiek schild ingevoerd dat voor alle rijksmonumenten kan worden gebruikt.

Rijksmonumenten

In september 2014 werd door ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een nieuw schildje geïntroduceerd voor Rijksmonumenten. Op alle Rijksmonumenten zal in de toekomst een dergelijk schildje worden aangebracht, opdat eenieder kan weten dat het om een belangrijk gebouw gaat.

De mededeling over de introductie van het schildje verscheen in aflevering 3 van 2014 van het tijdschrift van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Volgens de Monumentenwet van 1988 is een rijksmonument een gebouw of het restant daarvan, dat van algemeen belang is wegens haar schoonheid, betekenis voor de wetenschap of vanwege haar cultuurhistorische waarde.

Het nieuwe schildje heeft een oranje driehoek. De mededeling over de introductie van het schildje verscheen in aflevering 3 van 2014 van het tijdschrift van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Betekenis

Vele geïnteresseerden in kastelen zullen de blauw/witte en groen/witte schildjes wel kennen, die vaak naast de ingang van belangrijke gebouwen worden aangebracht. Niet iedereen zal echter precies weten, welke betekenis deze schildjes hebben. Het veel voorkomende blauw/witte schildje werd geïntroduceerd na de Haagse Conventie van 1954. Dit schildje is bedoeld voor oorlogssituaties en betekent niets meer of minder dan dat militairen zullen trachten het gebouw, waarop een dergelijk schildje is aangebracht,

te sparen voor oorlogshandelingen. Dat een dergelijke intentie niet gemakkelijk op te volgen zal zijn is duidelijk. In de Tweede Wereldoorlog werden veel historisch belangrijke gebouwen vernietigd of zwaar beschadigd; een schildje zal daarbij weinig hebben uitgemaakt.

Een ander bekend schildje dat je ook in Lopik vaak tegenkomt en zichtbaar op monumenten is aangebracht is het gemeentelijke schildje. Of dat de echte ridderlijke bescherming biedt zal de toekomst leren.

*‘een rijksmonument
is van algemeen belang
vanwege haar schoonheid,
betekenis voor de
wetenschap
of cultuurhistorische
waarde’*

Landschap langs het 'lange rak'

*Dit artikel is overgenomen uit de bundel
Volksverhalen, 2022*

Na de splitsing van Willige Langerak in 1970 is de huidige Lopikse kern Willige Langerak ontstaan. Deze bestaat uit twee bebouwingslinten, waarvan één langs de Lekdijk en één langs de Tiendweg, welke met elkaar zijn verbonden door de Graaf Floris IV weg.

Mens en natuur zijn er met elkaar verenigd langs het lange rak aan weerszijden van de rivier de Lek. Een rak is een recht riviergedeelte tussen twee bochten. Vroeger werd de naam vooral in de zeilvaart gebruikt omdat men dan een vaste koers kon aanhouden. Overbekend is het Damrak in Amsterdam; het lag in de loop van het riviertje de Amstel en is nu gedempt.

Verder was de rivier een aaneenschakeling van bochten, meanders genaamd naar een riviertje in Turkije. Eigenlijk zijn hier twee rakken. Het rak tussen de Zijdegeweg en de Bol heeft een lengte

van 2 km. Het lange rak ten westen van de Bol heeft een lengte van bijna 4 km.

Opkomende zandbanken

In meanders gaat de stroomdraad vlak langs de bolle oever en vormt het daar snel stromende water de vaargeul. Aan de holle oever vindt de aanzanding plaats. In een rak gaat de stroomdraad van nature zwerven en spreekt men van verwildering van de rivier. Dit leidt tot plaatselijke stroomverlamming waar dan zandafzetting in het stroombed plaats vindt en zandplaten of zandbanken spontaan ontstaan en zelfs tot een eiland kunnen uitgroeien. Onder invloed van tijverschil met droogvallende stranden en wind vindt verstuuving plaats en vormen zich soms de fraaie rivierduintjes.

Normalisatie

Ter plaatse van de splitsing van de rivier bij een dergelijk eiland konden vroeger na strenge winters bij invallende dooi gemakkelijk ijsdammen ontstaan die konden leiden tot doorbraak van de rivierbandijken. Ook waren de opkomende zandbanken hinderlijk voor de scheepvaart door de beperkte diepgang ter plaatse. Dit waren de redenen dat aan het eind van de 19e eeuw de rivier werd genormaliseerd

door de aanleg van kribben en strekdammen. De eilanden werden aan de bovenstroomse zijden met de rivieroever verbonden.

De krekten kregen de naam van Binnenlek. Ze gingen geleidelijk dichtslibben. Bijzonder is dat met de laatste verbeteringswerken van de Lekdijk, waarbij een bochtafsnijding van de Lekdijk werd uitgevoerd, een nieuwe kreek met schiereiland werd gevormd, maar nu kunstmatig.

Natuur

Thans behoort het rivierenlandschap met zijn bijzondere natuurwaarden tot de Ecologische Hoofdstructuur in Nederland. De Bol is zelfs een aardkundig monument. Toeristen, wandelaars en vogelaars genieten ervan in hoge mate. De Willige Langerakkers zijn ermee vergroeid, ze zijn er ook trots op en geheel aan verknocht. Het heeft hun aard beïnvloed en hen getekend als rivierdijkbewoners.

Het ijzeren veulen

Veel bewoners van Cabauw hebben bijnamen. Dat is ook wel gemakkelijk door het veelvuldig voorkomen van dezelfde familienamen. Als dorpsbewoners gezamenlijk hebben ze geen bijnaam. Daarom hier het verhaal van de unieke spookverschijning die zich hier vroeger vertoonde.

De legende

In het verleden draafde in donkere nachten tussen twaalf en één uur een veulen rond over de Cabauwsekade en de Lopikerweg tussen de Kooibrug en de Beatrixbrug. Dat ging gepaard met enorm veel lawaai doordat het paardje ijzeren gewrichten had, een rammelend binnenwerk ook van ijzer en bovendien nog een stalen ketting achter zich aansleepte. Drie jonge boerenzoons hebben het dier eens opgewacht met knuppels. De middelste daarvan overleefde de confrontatie met het dier niet omdat bij de botsing al zijn ribben werden gebroken. Dankzij de gewaarschuwde pastoor, die de weg zegende, bleef het dier voortaan weg en kwam er een einde aan de rustverstoring. Een variatie op het verhaal is dat een witte pater uit Cabauw (waarschijnlijk de pastoor gekleed in een witte kazuifel) het dier omkeerde, waarbij het in de wetering sprong en uitriep: 'Over honderd jaar

ben ik terug'. Dit gebeurde vlak voor de kerk bij de Kerkebrug. Kinderen werden vroeger wel bang gemaakt met de opmerking 'Pas maar op! Het ijzeren veulen zit op zolder'.

Tot in de jaren dertig van de 20e eeuw werd het verhaal levendig gehouden. Daarna is er in 1996 nog een film over opgenomen, waarbij het dier uit de wetering werd getakeld en zich nu in de voortuin van Lopikerweg West 110 schuilhoudt.

De achtergrond

Waar vindt dit verhaal zijn oorsprong? Niemand weet het. Wellicht heeft het een Germaanse achtergrond in het volksgeloof van de oorlogsgod Donar, die met zijn strijdhamer de donder kon laten rollen. Ook de duivel sleepte voor straf wel een ketting achter zich aan. Vele malen doorverteld wordt zo'n verhaal verrijkt met mythische gebeurtenissen. Zo werd na de kerstening van ons land vaak een geestelijke te hulp geroepen die de macht van de heidense traditie kon breken. Zo blijft dit oorspronkelijke volksgeloof in onze moderne tijd voortleven.

Fotoverantwoording disclaimer auteursrechten

De afbeeldingen die in dit boekje zijn gebruikt, zijn verkregen door o.a. eigen vervaardiging en schenkingen van particulieren of instellingen. Bij de historische afbeeldingen hebben wij ons zoveel mogelijk beperkt tot afbeeldingen uit het publieke domein of particulier bezit.

Stichting Kunst en Cultuur Lopik heeft in redelijkheid getracht alle maatregelen te treffen om geen inbreuk te doen op het auteurs- of beeldrecht van individuele fotografen, bedrijven of instellingen en bestaande rechten te respecteren.

Als de stichting abusievelijk het auteursrecht of andere rechten heeft geschonden verzoeken wij u ons daarover te informeren, zodat we deze fout kunnen corrigeren. Dit boekje is niet voor commercieel gebruik, wordt gratis verstrekt aan bezoekers van Open Monumentendag en kent slechts een zeer beperkte oplage (750 exemplaren). De stichting heeft geen commerciële activiteiten en geen inkomsten.

OPEN
MONUMENTENDAG

Onderwég

GEMEENTE
LOPIK

STICHTING **KUNST
& CULTUUR**
LOPIK